



International Symposium on
**Language and
Communication:**
Research trends and challenges

ISSN: 978-605-86867-0-0 10th-13th June 2012

PROCEEDINGS BOOK

Referanslar

- Aliyev Haydar. *Müstəqilliyimizin əbedidir*. (1997-2011). 38 cildə. Bakı: Azərneşr, 487, 488 və digər...
- Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin arşivi. Fond 2941. Sıyahı 1. İş 392, 395, 476,
- Haydar Aliyev və Şərq* (2005) 6 cildə. Tərt.-mətl. Q. Allahverdiyev, V. Sultanzadə; red. M. Qurbanlı. Bakı: Çaşıoğlu.
- On ikinci Şeyxülislam*. (1999). Bakı, Alhuda nəşriyyatı.
- Quliyeva S.Z. (2010) *Haydar Aliyev və Azərbaycanın tarixi missiyasının təbliği*. // Dövlət və Din. İctimai fikrə toplusu. May-iyun. 3 (157). s.55-64.
- Azərbaycan Respublikasının Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi. // <http://www.mtc.gov.az/>
- Haydar Aliyev Fondu. // <http://www.heydar-aliyev-foundation.org>
- Islamic Conference Youth Forum (ICYF-DC). // <http://icyf-dc.org/>
- Islamic Educational, Scientific And Cultural Organization (ISESCO). // <http://www.isesco.org.ma>
- Organisation of Islamic Cooperation. // <http://www.oic-oci.org/home.asp>
- Research Center For Islamic History, Art And Culture (IRCICA). // <http://www.ircica.org>
- Resolutions UN. Resolution Adopted By The General Assembly. *United Nations Year of Dialogue among Civilizations*. // <http://www.un.org/documents/dialogue.htm>

Çekirge Zehra: Kadın mı? Erkek mi?

Seval Şahin

Minar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, İstanbul, Türkiye, sevalsh@gmail.com

Özet: Bu çalışmada Peyami Safa'nın Server Bedi takma adı ile yayınladığı polisiye serilerden olan Çekirge Zehra dizisi Tzvetan Todorov'un polisiye roman tanımından ve Vladimir Propp'un Rus masallarından yola çıkarak oluşturduğu biçimsel analizden yola çıkarak incelenmiştir. İnceleme sonucunda diziyi ait biçimsel tablonun dizinin başkalarının cinsiyeti ile arasındaki paralellikler ortaya konarak, bu paralellikler idelennmiştir.

Anahatlar Kelimeler: Polisiye roman, Server Bedi, Çekirge Zehra, Tzvetan Todorov, Vladimir Propp.

Giriş

Polisiye roman, suç ile iç içe bir türdür. Bu türün edebiyattaki seyrini, alt dalları ve nasıl bir yol izlediğine dair birçok eser kaleme alınmıştır. Bu makalede öncelikle polisiyenin ve alt türlerinin tanımları yapılacak, ardından Peyami Safa'nın Server Bedi takma adıyla yazdığı polisiye eserlerden olan Çekirge Zehra'nın maceralarından söz edilecektir. Sonrasında Çekirge Zehra dizisinin Vladimir Propp'un *Masalın Biçimliliği* adlı eserinden yola çıkarak hazırlanan biçimsel tablo ortaya konarak bunun açıklanması yapılacaktır. Bu makale, 2011 Nisan ayında başladığımız "Türk Edebiyatında Polisiye Romanın Tarihsel Gelişimi 1884-1928" başlıklı TÜBİTAK projesinden türetilmiştir. Bu sebeple makalenin yöntem ve analiz kısmındaki biçimsel tablo Didem Ardalı Büyükarman'ın "İlmî, Felsefî ve Ruhî Tettebülarla Hayatın Geçirimi Bir Polis Hatırası: Kartal İhsan" ile Banu Öztürk'ün "Sherlock Holmes"ün Türk Edebiyatındaki İzdişimi: Amanvermez Avını" ile ortakdır.

2. Yöntem

2.1. Tzvetan Todorov ve Polisiyenin Tanımı

Bu makalede polisiyenin ve alt türlerinin tanımlı konusunda Rus Biçimcilerinden Tzvetan Todorov'un polisiye hikâyesi (story) ve olay örgüsü (plot) ayrımından yola çıkarak yaptığı yaklaşımından yararlanılmıştır. Hikâye ve olay örgüsü ayrımı Rus Biçimcileri tarafından şu şekilde yapılmıştır: Hikâye, yaşamakta olduğumuz hayatı, olay örgüsü ise bu hayatın anlamı. Dolayısıyla birincisi ne olduğu ile ilgilenirken ikincisi bu ne'nin nasıl olduğuyla ilgilenir. Olay örgüsünde hikâyeyi anlatmak için gerekli olan tüm edebî araçları kullanılır. Todorov da bu ayrımın yola çıkarak polisiye için bir tanım önerir. Todorov'a göre bir eserin polisiye olabilmesi için gerekenler şunlardır:

- Romanda bir dedektif (polis), bir suçlu ve bir kurban olmalıdır.

- Şüpheli, profesyonel bir suçlu ya da dedektif olmamalı, kişisel sebeplerle öldürmelidir.
 - Dedektif romanında aşkın yeri yoktur.
 - Şüpheli önemli biri olmalı, asla baş kâhya veya baş hizmetçi olmamalı; asıl karakterlerden biri olmalıdır.
 - Her şey acı bir biçimde açıklanmalı, fantastiğe yer verilmemelidir.
 - Tanım veya psikolojik tahlillere yer yoktur.
 - Hikâyeye ait bilgiye göre şu homoloji gözlenmelidir: yazar:okur, suçlu: dedektif
 - Banal durum ve çözümlemelerden kaçınılmalıdır.” (Todorov, 2000, s.137-144; Açı, 2006, s. 139-146)
- Bu yapısal şemanın çıkarılmasının ardından başta belirttiğimiz polisiye tanımında olduğu gibi Todorov'un polisiyeyi alt türlerine ayırmak için kullandığı yaklaşımdan faydalanılmıştır. Todorov'a göre polisiyenin üç alt türü vardır:

2.1.1. Kimyaptı (whodunit)

- Bu tür bir değil iki hikâyeden oluşur. İlki suçun işlenme hikâyesi, ikincisi suçun araştırılmasının hikâyesidir. Suça ilişkin olan hikâye ikincisinin başlangıcında biter.
- Bu türün en önemli özelliklerinden biri de dedektife bir şey olmamasıdır. Dedektifin hayatı tehlike altında olamaz. İkinci hikâye genellikle dedektifin bir arkadaşı tarafından anlatılır ve o bir kitap yazdığını belirtir. İlk hikâye kitabı tamamıyla göz ardı eder.
- İlk hikâye gerçekte ne oldu'yu anlatırken ikincisi okur veya anlatıcı onu nasıl bildi'yi anlatır. Birinci hikâye birçok edebî aygıt, zamansal geri dönüş ve bakış açıları gibi, kullar. İkinci hikâye tüm bu edebî aygıtlara doğallık kazandırılan yerdır. Bunu sağlamak için yazar bir kitap yazdığını söylemek zorundadır.
- kimyaprı romanlarında aşkın yeri yoktur.
- Önemli olan katil kim sorusudur.

2.1.2. Heyecan (thriller)

- Burada iki hikâye öne sürülür ilki bastırılırken ikincisi öne geçirilir. İlk hikâye artık var olmayan değildir
- Suç anlatı zamanında önce değildir. Suç ve anlatı zamanı eşzamanlıdır, yani anlatı olaylarla örtüşür. Bu sebeple tür, günlüklerle anlatılamaz.
- Merak ve gerilim iliyi diri tutar. İlkinde sonuçtan nedene gider ve sonuçtan yola çıkarak onun nedenini bulmaya çalışırız. İkincisinde ise nedenden sonuca gider ve nedenden yola çıkarak suçun ne olabileceğini tahmin ederiz.
- Her an her şey olabilir.
- Dedektifin hayatı güvence altında değildir.
- Genelikle birden fazla suçlu ve dedektif vardır.
- Suçlu neredeyse profesyonel olmaya zorlanır, kişisel nedenlerle öldürmez.
- Aşka yer vardır.

- Sürprizini sona saklamaz.
- Tasvirler soğuk ve retorikten uzak bir biçimde yapılır. Önemli olan soru bir adım sonrası ne olacak sorusudur.

2.1.3. Gerilim (suspense)

- Diğer iki türün sentezi gibidir. Kimyaptıya ait olan gizemi ve iki hikâyeliği korur ama ikincisini sadece gerçeğin araştırılmasına indirgemez.
- Heyecan romanında olduğu gibi merkezî konunda olan ikinci hikâyedir. Okur hem geçmiş hem de gelecek ile ilgilenir.
- Bu türün iki alt türü vardır:
 - Savunmasız dedektifin hikâyesi: Dedektifin dokunulmazlığı ortadan kalkmıştır. O da diğer karakterler gibidir.
 - Samik olarak dedektifin hikâyesi: Suç işlenir ve tüm deliller dedektifi gösterir. O, kurbanı dönmüştür.
- Bu türün asıl sorusu kahraman polisten nasıl kaçacak, nelerle karşılaşacak ve kendisini nasıl kurtaracak sorulardır. (Todorov, 2000, s.137-144; Açı, 2006, s. 139-146)

2.2. Vladimir Propp ve Biçimbilimsel İnceleme

Polisiyeyi bu şekilde Todorov aracılığıyla tanımladıktan sonra bir diğer biçimci eleştirmen Vladimir Propp'un *Masalbiçimbilimi* (2011) adlı incelemesi, bu makalede kullanılan yöntemle öncülük etti. Propp, Rus olağanüstü hikâyelerinden yola çıkarak bu masalların yapısal incelemesini yapar. 101 olağanüstü masal üzerinden yapılan bu incelemede yedi temel karakter ve 31 fonksiyon belirler. Böylece bir tipolojiye ulaşır. Bu makalede yöntem olarak Propp'un biçimbilimsel incelemesinin seçilmesinin sebebi, polisiyenin de formülaitik bir yapıya sahip olmasıdır. Olay örgüsü içindeki eylemler suç, şüpheli ve araştırma etrafında dönmektedir. Anlatısal farklılıklara rağmen temel karakterler ve fonksiyonlar aynı kalmaktadır. Bu sebeple Propp'un temel karakterler ve fonksiyonlar üzerinden yaptığı incelemenin polisiye için de uygulanabileceği düşünülmüştür.

Burada inceleme için öncelikle polisiye romanın yapısal şeması çıkarılmıştır. Propp'un yedi kişi ve otuz bir temel fonksiyon üzerinden yaptığı masalın biçimbilimsel incelemesinde masalların bir nevi röntgenini çekme denemesini biz de Osmanlı-Türk polisiye romanı için kullandık. Fakat burada bazı farklılıklar oldu. Biz de her ne kadar Propp gibi fonksiyonlardan yola çıkarak da polisiye söz konusu olduğunda iki kahramanın fonksiyonlarını göz önünde bulundurarak şemamızı hazırladık. Bunlar: Polis ve suçlu. Yardımcı kimi zaman anlatıcı kimi zaman da doğrudan kahraman olarak bu anlatıların içine girmesine rağmen anlatının kendi içinde bir fonksiyona sahip olmadığı, asıl fonksiyonu destekleyici bir tarafı olduğu için onu temel aldığımız kahramanların fonksiyonları içinde ele almadık. Bizim hazırladığımız şemada Propp'un değişmez otuz bir fonksiyonu gibi yirmi beş değişmez fonksiyon var. Her fonksiyon kendi arasında alt başlıklara sahip. Bu alt başlıklar, o fonksiyonun varyasyonları gibi işlev görmektedir. Örneğin bilgi toplama fonksiyonunun altında alt başlık ya da alt fonksiyon diyebileceğimiz sorgu, olay yeri

inceleme, ipucu ve delil yer alıyor. Bu değişmez yirmi beş fonksiyonun anlatı içinde yerleri sabit değil. Bunlar anlatı içinde belirli bir düzen içinde yer almıyorlar, onları birbirine bağlayan veya birbirinden ayıran geçişlerle anlatı ilerliyor. Bu noktada geçişler anlatıda bir kesime ve buradan yeni bir hikâyeye başlama ya da anlatının aynı hikâyeye içinde uzamasını sağlama gibi fonksiyonlar üstlenmektedirler. Yaklaşık tabii şimdilik otuz beş polisiye anlatı üzerinden yaptığımız polis ve suçlu üzerinden oluşturduğumuz ve incelememizi gerçekleştirdiğimiz yirmi beş fonksiyon şu şekilde:

A- BAŞLANGIÇ

- Δ a Kişi
- Δ b Olay
- Δ c Mekan

Bu kısım sadece başlangıçları kapsamakta. Anlatının ilk ayağını oluşturan bu kısım anlatının açılış unsurları göz önünde bulundurulmuştur. Burada fonksiyonlardan çok anlatının başlangıcındaki genel durum göz önüne alınmıştır. Ancak bu genel içindeki fonksiyonların ayrıca bir incelemesi yapılacaktır. Fakat buradaki fonksiyonlar anlatının başlangıç kısmında yer alan alt fonksiyonu olarak değerlendirilecektir.

O- GEÇİŞ

- O1- Yeni Birinin Hikâyeye Girmesi
- O2- Görevlendirme / Yardım İsteme
- O3- Ara Söz (gerekti / gereksiz)
- O4- Şüphelenmek/Tesadüf
- O5- Yön Değiştirme (Hataya neden olabilecek her şey, yanlışla, yanlışla)

Bu kısım anlatı içinde anlatının uzamasını, anlatının bir başka yöne kayarak oradan yeni bir hikâyeye açılmasına el veren durumlar göz önünde bulundurulmuştur.

B- GELECEK DÜĞÜM

- a Bilgi Toplama (Sorgu, Olay yeri inceleme, ipucu/deli)
- b Akıl Yürütme (Tumden gelim / tihne varım, tahmin, varsayım)
- c Plan (parola / şifre, hile, hipnoz / manyetizma, mesaj, pusula)
- d Kılık değiştirme
- e Tuzak
- f Takip
- g Kimliği açıklama (suçlu / polis)/ Kimliğin ortaya çıkması
- h Başarısızlık (polis, suçlu)

Bu kısım suçlu ve polisin fonksiyonları sınıflandırılmıştır.

• EYLEM GERÇEKLEŞİR-SON

- a Takdir ve ceza
- b Suçlular yakalanır (ölü ya da diri)
- c Suçlu neden suç işlediğini açıklar
- d Bağışlama
- e Polis mağlup olur

- f Suçlu kaçır
- g Suçlu intihar eder
- h Kurtarma/Kurtulma
- j Vaka çözümü

Bu kısım anlatının sonuçlanmasını sağlayan yine suçlu ve polisin fonksiyonlarından yola çıkarak gerçekleştirilen eylemler göz önünde bulundurulmuştur.

Bu sema oluşturulurken, fonksiyonların isimlendirilmesinde ayrı ayrı olaylar zincirinin birbirine benzeyen hareketleri bir araya getirilerek oluşan eyleme isim verilmiştir. Örneğin sorgulama, olay yeri inceleme, delil toplama, ipucu ayrı olay zincirini oluşturan ama aslında tek bir eyleme, bilgi toplamaya karşılık gelen bir fonksiyondur. Bunun altında yer alan diğerleri, daha önce de belirttiğimiz gibi fonksiyonun alt fonksiyonlarını oluşturmaktadır.

3. Malzeme

Bu makalenin konusu olan Çekirge Zehra dizisi Peyami Safa'nın Servet Bedi takma adıyla 1928 yılında yayımladığı sekiz kitaplan oluşan bir seridir. Dizi sırasıyla şu kitaplardan oluşmaktadır: *Göztepe Soygunu* (GS), *O Geceden Sonra* (OGS), *Bıçığı Sapla* (BS), *Mezarlıkta Hayat* (MH), *Denizde Bir Boğuşma* (DBB), *Altın Kupa* (AK), *Dolap Deliginde* (DD), *İlk Sırtayış* (İS).

Çekirge Zehra dizisinin başkahramanları cabukluğu, rahat sıyrılmalarıyla polisi kolaylıkla alt edebilmesi gibi özellikleriyle kendisine çekirge lakabı takmış olan Çekirge Zehra ile onu yakalamaya çalışan polis hafizesi Ahmet Selim'dir. Çekirge Zehra, "son zamanlarda türeyen fertan ve melun bir kadındır. Bu kadın İstanbul'un zengin yuvalarını soymaya başlamıştır. Böyle yarımlı görmüş, az çok münevver, fakat mütereddit gençlerden oluşan bir çeteye liderlik etmektedir." (Safa 1999: 19). "Çekirge Zehra diyorlar. Bu ismi daha mektepte okurken takmışlar... Akıllara hayret veren bir kadın... Zengin maceralarla dolu bir hayatı var... Paris'e gitmiş, akıllılık, aşifelik, hırsızlık ve dolandırıcılık etmiş... Kontlar, baronları dolandırmış, soyunmuş!.. Yakında İstanbul'a gelmiş. Şimdi burada faaliyete başladı. Paris polisi de onu arıyor, haber üstüne haber yağıyor." (Safa 1999: 35)

Çekirge Zehra, aynı zamanda çok güzel ve zarif bir kadındır. Erkekleri kolayca etkileyebilmekte, erkek ve kadınlardan oluşan bir çeteye liderlik etmektedir. Çetesindeki erkekler ona "askerce selamlar" vermektedir. (Safa 1999: 81). Güzellikçi sayesinde erkekleri rahatça soyar. *O Geceden Sonra*'da bir Rus metresi, *Denizde Bir Boğuşma*'da Mısırlı bir zengin metresi, *Dolap Deliginde*'de bir müteahhidin karısı olarak kurtbanlarını soymayı başları. Bu vakaların hepsinde erkekler üzerindeki etkileyciliğini kullanmıştır. Kendisini kadınlar arasından çıkması bir "Cingöz Recai" olarak tanımlar. Böylece erkeklerin kadınlarla olan üstünlüğü "felsefe"sini alacağı ettiğine inanmaktadır. (Safa 1999: 49-50).

Çoğu zaman kendisi için "fentlenmiş mahluk", "melun mahluk" ve "şeytanı kadın" gibi ifadeler kullanılır. Ahmet Selim, Cingöz Recai serilerinin meşhur başkomiseri Mehmed Rıza'nın emniyet müdür yardımcısı olmasından sonra, onun tavsiyesiyle başkomiserliğe

getirilmiş, yetenekli bir gençtir. Melahat adında bir karısı vardır. Bütün çabalarına rağmen Çekirge Zehra'yı yakalama konusunda başarılı olamamıştır.

4. Analiz

Çekirge Zehra dizisinin biçimbilimsel tablosu şu şekildedir:

Tablo 1. Çekirge Zehra Dizisinin Biçimbilimsel Tablosu

GS	OGS	MH	DBB	BS	AK	DD	İS
Δ a	Δ a	Δ b	Δ a	Δ b	Δ b	Δ b	Δ a
O 2	Δ a	O 2	Δ d	Δ a	Δ a	Δ a	Δ a
Δ a	O 4	Δ a	Δ e	O 4	Δ e	Δ e	Δ j
Δ j	Δ e	O 4	Δ c	O 2	O 2	O 2	O 3
Δ h	Δ j	Δ a	Δ e	Δ c	Δ a	Δ a	Δ c
Δ f	Δ c	Δ b	Δ c	Δ g	O 4	O 4	Δ d
Δ e	Δ a	O 5	Δ b	Δ c	Δ c	Δ c	Δ e
O 5	Δ c	Δ c	Δ f	Δ e	Δ j	Δ j	Δ b
Δ e1	Δ f	Δ e	Δ e	Δ a	Δ c	Δ c	O 2
Δ f	Δ e	Δ f	Δ h	O 2	Δ h	Δ h	Δ a
Δ e	Δ f	Δ e	Δ f	Δ c	Δ c	Δ c	Δ e
Δ e	Δ e	Δ e	Δ e	Δ e	Δ e	Δ e	Δ e
Δ f	Δ f	Δ f	Δ f	Δ f	Δ f	Δ f	Δ f
Δ e	Δ e	Δ e	Δ e	Δ e	Δ e	Δ e	Δ e

Tablo 2 Çekirge Zehra Dizisindeki Fonksiyon Çeşitliliği

Başlangıçlar	Geçişler	Gelişme-Düğüm	Sonuç
Δ a : 4	O 1 : 0	Δ a : 11	Δ a : 0
Δ b : 4	O 2 : 6	Δ b : 1	Δ b : 1
	O 3 : 2	Δ c : 12	Δ c : 2
	O 4 : 4	Δ d : 2	Δ d : yok
	O 5 : 2	Δ e : 12	Δ j : 4
		Δ f : 2	Δ h : yok
		Δ g : 1	
		Δ h : 3	

Bu şemadan yola çıkarak incelemesini yapmış olduğumuz Servet Bedi'nin sekiz kitaplık Çekirge Zehra dizisinde ilk kitaptan son kitaba doğru olay örgüsünün incelediğimizde şunlarla karşılaşırız:

- Olay örgüsü giderek karmaşıklaşmaktadır. Bunu sağlayan ise vaka çözümünün daha anlatım ortasında yapılarak bize anlatı içinde yeni bir hikâye anlatma olanığının sağlanması. (GS, OGS) Daha sonra bu durum geçişlerin artmasıyla yapılıyor. Örneğin GS'de sadece bir geçiş varken BS, AK, DD ve İS'de geçiş

sayısı birden fazla. Serinin son kitabı olan İS, anlatıda geçiş sayısının en fazla olduğu metin. Burada toplam iki geçiş ve üç çeşit eylem sonlanır alt başlığına (Δj, Δb, Δc) rastlanır.

Olay örgüsünün giderek karmaşıklaşmasının bir diğer göstergesi GS'de olay örgüsünü oluşturan sadece altı fonksiyon varken, OGS'de 11, MH'de 10, DBB'de 11, BS'de 12, AK, DD ve İS'de 13 fonksiyon bulunmaktadır.

Olay örgüsünün karmaşıklığının arttığını gösteren diğer bir unsur geçişlerin artmasına paralel olarak anlatıdaki hikâyelerin de artması. GS'de O2 ve Δj ile iki hikâye varken, OGS'de O4, Δj ve O5 ile üç, BS'de arka arkaya iki geçiş O4 ve O2, ardından Δb ile iki, AK'de O2, O4 ve O2 ile üç, DD'de O2 ve Δj ile iki, İS'de Δj, Δb, O2 ve Δc ile dört hikâye bulunmaktadır.

Anlatılar içinde en karmaşık yapıyı İS sergiler. Burada daha anlatımın başlangıcında olay çözülür. (Δj) Ardından hemen bir arasöze (O3) geçilir. Böylece daha başlangıçta olay uzatılarak verilir. Ardından suçlular yakalanır (Δb) ve yine başlangıçta olduğu gibi buraya da bir geçiş konulur. (O2). Böylece anlatıya bir hikâye daha yerleştirilmiş olur. Anlatımın sonunda ise suçlu neden suç işlediğini anlatırken (Δc) araya başka bir unsur konulur ve olay sonlandırılır ki bu da anlatımın sonunda da uzatılmasını sağlar.

Dizi içinde en çok kullanılan fonksiyon tuzak (Δ e), onun hemen ardından plan (Δ c) ve bilgi toplama (Δ a) geliyor. Başkalarının bir hırsız olduğu anlatıda tuzakın en çok uygulan fonksiyon olması, başkalarının hırsız olmasıyla bağlantılı. Çünkü tuzak daha çok polis tarafından suçluya karşı kullanılmaya çalışılıyor fakat çoğu zaman suçlu bunu fark ettiğinden o da ona karşı bir tuzak geliştiriyor. Bilgi toplama ve plan da polisin suçluyu yakalamak için kullanacağı temel fonksiyonları içerdiğinden tuzakla iç içedir.

Dizide geçiş sağlayan unsurlar arasında anlatıya yeni birinin girmesi (O1) hiç kullanılmamıştır. Bunun sebebi anlatılarda polis ve suçlunun tanıdıklık prensibinde buluşmaları. Polis de suçlu da anlatıyı değiştirecek sürpriz bir kahrmana yer vermemekten kaçınıyor. Bu, anlatıcının, yazar Peyami Safa'nın bakış açısının bir yansıması. Her şeye muktedir bir yazar bakış açısı, anlatıyı tek bir göz üzerinden anlatmaya itiyor. Ayrıca sürpriz bir kahrman yaratmak anlatıya yeni bir hikâye eklemenin yanı sıra anlatımın tamamen yönünü değiştirebileceğinden yazarı da zorlayacak bir durum. Bunun yerine dizide en çok kullanılan görevlendirme/yardım isteme (O2) geçişini kullanıp yeni hikâyeler ekleyerek anlatıyı uzatmayı tercih ediyor, fakat anlatımın tamamen yön değiştirmesine olanak vermiyor. Bu dizide görevlendirme/yardım isteme (O2) hikâyeyi uzatmaya yettiği için daha çok övrmelet, gereksiz tasvirlerle kurulan arasöz (O3) çok az kullanılmış, çünkü ona ihtiyaç kalmamış. Diğer taraftan şüphelenme ve tesadüf (O4) de çok kullanılarak bu ihtiyaca gerek olmadığı desteklenmiş oluyor.

Biçimbilimsel tablonun ardından Todorov'un polisiye romanın alt türleri incelemesinden yola çıkarak Çekirge Zehra dizisine baktığımızdaysa şunlarla karşılaşırız:

Serinin ilk kitabı olan GS, kimyaptı ve gerilim türünün özelliklerini birarada taşır. Kitapta ilk önce suçun hikâyesi ardından da polis Selim'in bunu nasıl çözdüğü anlatılır. Aynı

durum OGS, DBB, BS ve İS için de geçerlidir. Sadece bunlardaki işleyiş biraz farklı gelmiştir. GS, doğrudan hırsızlık eyleminin yani suçun kendisiyle aılır. Sonrasında bunun nasıl ortaya çıkarıldığına tank oluruz. OGS'de kurban Selim'e gelecek başından geçenleri anlatır ve yardım ister. DBB'de Çekirge Zehra'nın kurbanına kurduğu tuzağın bütün ayrıntıları gözümüzün önündedir, BS'de yine kurban Selim'den yardım istemeye geldiğinde başından geçen her şeyi anlatır. İS'de de kurban Selim'e gelecek başından geçenleri anlatır ve yardım ister. Dolayısıyla serinin birçok kitabı kurbanın ya da hırsızın hikâyelerinin, suçun hikâyelerinin ve sonrasında bunların soruşturulmasıyla açıldığı için kimyapı türüne yakındır. Fakat tamamen bu türe ait değildirler. Bunun sebebi bunların hiçbirinde bir anlatıcının bulunmamasıdır. Bunun yanı sıra zaman zaman polis Selim'in hayatı tehlikeye de girer. Dolayısıyla dedektifin hayatı tehlikede değildir, ilkesi ihmal edilmiştir. Kimyapı romanlarının temel sorusu olan katil kim veya suçlu kim sorusu, bunlarda Selim tarafından kolayca anlaşılmaktadır. Ayrıca Çekirge Zehra, kurbanlarını çoğunlukla kendisine aşık ederek kandırdığından bu türün ilkelere arasında yer alan aşka yer olmaması durumu da bunlarda dikkati çeker. Dolayısıyla seri, birden fazla türün özelliklerini taşımaktadır. GS'ye dönersek. Bu kitap bizzat suç eyleminin kendisi ve sonrasında Selim tarafından araştırılması sebebiyle kimyapı türüne girenken gerilim türüne ait olan suçun araştırılması hikâyesi, Selim'in uzun soruşturmaları ve sorgulanmaları sebebiyle öne geçer, fakat birinci hikâye olan suçun kendisi de ihmal edilmemiştir. Bu türün asıl sorusu olan kahraman polisten nasıl kaçacak sorusu, kitapta hemen ortaya çıkmaktadır. Daha eserin başından itibaren Çekirge Zehra'nın peşinde olan polisten onun nasıl kurtulacağı merak konusudur. OGS de GS ile benzer özellikler gösterir. Orada da kurban suçun hikâyesini Selim'e anlatıyor. Selim'in soruşturması süreci, sonrasında bu soruşturma sürecinin ayrıntıları ve suçlunun Çekirge Zehra olduğunu daha başından tahmin etmesi sebebiyle gerilim türü ve kimyapı türü iç içe geçmiştir. AK ve İS'de de durum aynıdır. AK, suç eyleminin kendisi İS de kurbanın Selim'e gelecek yardım isterken suçun anlatılması, sonrasında bunun araştırılma süreci ve kahramanın polisten nasıl kurtulacağı sorusunun öne çıkması sebebiyle hem kimyapı hem de gerilim türünün özelliklerini bir arada taşır. DD ise kimyapı ile heyecan türüne ait özellikleri taşımaktadır. DD de de kurban Selim'den yardım isteyerek suç eylemini anlatır ve sonrasında Selim'in bunu nasıl çözdüğüne tank oluruz. Fakat burada farklı bir durum vardır. Suç işlenmeye devam etmektedir ve Selim bu sürece dahil olur. Dolayısıyla suçun araştırılması öne geçmiştir. Suç anlatı zamanından önce değildir. Suç ve anlatı zamanı bir arada ilerlemektedir. Selim, katısının mücehherleri soyulan Cemal Bey'in sorununu çözmek için sorgulama sonucu şüphelendiği eşin yeğeni takıp eder ve sonrasında onun Çekirge Zehra ile buluştuğunu göterek planını yapar. Görüldüğü üzere suç ve anlatı birlikte ilerlemektedir. Her an her şey olabilir durumdadır. Burada sadece Çekirge Zehra değil, eve yerleştiği çete üyeleri de suçludur. Bu türün temel sorusu olan bir adam sonra ne olacak sorusu metne hâkimdir. Yine Cemal Bey, Çekirge Zehra'ya aşkırı ve bu türde aşka yer vardır. Fakat kitap, suçlunun Çekirge Zehra olduğunu hemen fark edilmesi ve sonrasında onun nasıl kaçacağını merak sürecinin de esere eklenmesinden dolayı gerilime dair özellikler de taşır.

Tüm seri içinde yalnızca bir türün tüm özelliklerini taşıyan tek kitap MF'dir. Bu kitap heyecan türüne ait özellikler taşır. Öncelikle suç eylemi okurun gözü önünde gerçekleşir. Bir düğün evinden gelin herkesin gözü önünde kaçar. Sonrasında Selim olay yerine çağılır. Bu arada gelinden bir mektup gelir ve gelinin kardeşi aracılığıyla fidye getirmesi istenir. Görüldüğü gibi suç eylemi devam etmekte, suç ve anlatı zamanı bir arada ilerlemektedir.

Bu sayede merak ve gerilim diri tutulmaktadır. Her an her şey olabilecek durumdadır. Bundan dolayı polis Selim'in hayatı da güvencede değildir. Kitap, heyecan türüne ait bütün özellikleri taşır.

5. Tartışma

Tüm bunlardan sonra bu seride ilgi çekici olan unsur yazının başlığında da değindiğim gibi Çekirge Zehra'nın gerçekten bir kadın olup olmamasıdır. Yazar onu anlatırken rahatlıkla "ağıfte", "fenlenmiş mahluk" (Safa 1999: 38), "şeytanı kadın" (Safa 1999: 81) şeklinde ifadeler kullanarak daha önce yazdığı Cingöz Recai serisindeki erkek Cingöz'e karşı kullandığı dilden çok daha farklı bir dil kullanıyor. Cingöz'ün erkekliği ve kadınlar üzerindeki etkisinin vurgusunun yerine burada zekâdan çok bedenini kullanan, metres rollerine bürünen bir kadınla karşılaşıyoruz. Fakat bu kadın aslında bir türlü kadın da olamıyor. Çete üyeleri onu askerce selamlıyor. (Safa 1999: 80) Onun davranışları zaten çok erkeğe benliyor.

Selim ile konuşması:

-Senden bir sigara istedim. Niçin vermiyorsun? Bundan da mı korkuyorsun? Kadına hürmet böyle mi olur?

-Sen kadın değilsin.

-Neyim?

-Bir erkekten daha kurnaz, daha pişkin, daha melun bir mahluksun.

-Melun sıfatını reddederim. Kurnazlığa ve pişkinliğe gelince... Bunlara da tesekkür. Ben kadının yavrum, hakiki kadın! Erkek cinsinin kadınlara fizyoloji ve psikoloji yönünden üstünlüğünü açıklayan felsefi görüşlere inanmanın modası geçmiştir. Kadınlar arasından da bir 'Cingöz Recai' çıkabilir! (Safa 1999: 49-50)

Ayrıca Çekirge Zehra da bu erkeklik durumundan menmun gözükmemektedir. BS'de Selim'e şöyle cevap verir: "Bu kabalığın erkeğe bir karşılığını göreceksin Selim!" (Safa 1999: 50)

Bu, neredeyse erkek mi kadın mı olduğu net olarak ortaya konulamayan, bu sebeple yazanın kadın olduğuna dair "melun", "şeytanı", "mahluk" gibi ifadelerle kadın olduğunu dile getirmeye çalıştığı kahraman cinsiyetsiz bir şekilde asılı kalır. Kahramanın çoğu zaman kendi dilini kuramaması da bu yüzden. Onun sadece bedeni konusur. Bu beden de tarif edilemezken uzaktır. Peyman Safa'nın *Selma* ve *Gölgesi* örneğinde olduğu gibi oldukça başanlı kötü kadın karakterlere imza attığını biliyoruz. Fakat konu Cingöz Recai'nin kadın karşılığını yaratma olunca maalesef ortaya cinsiyetsiz ve ne kötü ne iyi bir kahraman çıkıyor. Bu sebeple olsa gerek dizinin biçimbiimsel tablosuna bakıldığında en çok ortaya çıkan unsur tuzak. Bu tabii ki daha önce ifade ettiğim gibi bunun başkahramanın hırsız olduğu bir eser olmasıyla ilgilidir. Ancak söz konusu durum aynı zamanda bu başkahramanın bir kadın olmasıyla da bağlantısını kurmak mümkün. "Fenlenmiş mahluk" olarak kadın tüm işi bedenine yapıtından erkekleri aslında bedeninin tuzaklarına düşürüyor. Cinsiyetsiz bir hale dönüştürmesinin sebebi de bu.

6.Sonuç

Çekirge Zehra dizisi, polisiye romanın emekleme dönemini çoktan aşmış, kendisi de bir polisiye yazarı olarak bu eserin öncesinde birçok polisiye esere imza atmış bir yazarın elinden çıkmasına rağmen birtakım aksaklıkları içinde barındırmaktadır. Biçimbilimsel tablo da sekiz kitaptan oluşan serinin giderek karmaşık bir yapıya doğru ilerlemesinden bahsedilmesine rağmen, Çekirge Zehra'nın bir kadın olması bu karmaşıklıkla tek tipliğe, örneğin bir unsurun, bilgi toplama ya da tuzak kurma örneğinde olduğu gibi sürekli tekrar etmesine sebep olmuştur. Diğer yandan Çekirge Zehra'nın her ne kadar bir kadın olduğunun söylenmesine rağmen çok da öyle görünmeyen anlatısı, onun olay örgüsünü öne çıkaran eserlerde görünmesini sağlamıştır. Sürekli tuzaklarla, hileler çeviren bu kadının hileleri ve erkekleri cazibesıyla kandırması gerektirdiğinden Çekirge Zehra dizisinde olay örgütleri önemli bir yer kaplar ve bu da yukarıda da belirtildiği gibi dizideki kitapları kimyavı türüne yaklaştırmıştır. Cumhuriyet'in ilk yıllarında kaleme alınan bu eserde, başkahramanın kadın olması biraz sonrasında gelecek olan kadın meselesinin o günlerde konuşulmasının bir sonucu olsa gerektir. Ancak bu kadın, bir türlü "kadın" olmayı beceremez. Becermeye çalıştığı her durumda ya "aşıfta" yahut "tuhaf bir mahluk" olarak kalır. Bu durum tıpkı polisinin halis mi yoksa adı mı tartışmasına benzer. Polisiye avam içindir, edebiyat olamaz. Her ne kadar yazarı tarafından dışı Cingöz Recai olarak tanıtılsa da Çekirge Zehra da ne ona ne de bir kadın kimliğinde kendine asla sahip olamayacaktır.

Referanslar

- Açıl, B. (2006). *Esrar-ı Cinayat'ın Sırları*, Esen, N. & Köroğlu, Erol (Ed.), içinde *Merhaba Ey Muharrir!-Ahmet Midhat Üzerine. Eleştirel Yazılar* (139-146). İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.
- Propp, V. (2011). *Masalın Biçimbilimi*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Safa, P. (1999). *Göztepe Soygunu*, İstanbul: Damlı Yayınları.
- Todorov, T. (2000). The Typology of Detective Fiction, in Lodge, D. & Wood, N (Ed.) (2000). *Modern Criticism and Theory* (2nd ed.) (137-144). Essex: Pearson Education Limited.

Yeni Tür Açıklamalı-Çeviri Sözlüğünün Özellikleri

Shahla Ahmadova

Bakü Slavyan Üniversitesi, Bakü, Azerbaycan, shahlaahmad@mail.ru

Özet: Teorik leksikografide çeviri sözlüklerinin geliştirilmesi, yenilenmesiyle ilgili çok sayıda öneriler, fikirler öne sürülse de, bunlar çoğu zaman gerçekleştirilemedi. Akraba olmayan dillerin yer aldığı iki dilli çeviri sözlüklerinin derlenmesinde ortaya çıkan zorluklar bazı Türk dilli-Rusça sözlüklerin derlenmesinde de görülmektedir. Makalede Yudahe'nin, M.T.Taiyevin, N. Baskakov'un terip ettiği ikidilli sözlükler araştırılmış, sonuçta yeni bir sözlük türünün – ikidilli ve açıklamalı-çeviri sözlüğünün oluşmasının önemli vurgulanmıştır. Sovyetler Birliği döneminde Türk dilli leksikografinin gelişmesi hem sayı itibarıyla, hem kalite bakımından ilerleme kayd eden ikidilli sözlükleri, Türkçe-Rusça, Özbekçe-Rusça, Kırgızca-Rusça, Türkmençe-Rusça, Tatarca-Rusça, Uygurca-Rusça vb. gibi ilginç örnekleri meydana çıkarmıştır. Makalede de bu sözlüklerde ifade edilen dillerin kıyaslanması sonucunda eş ve karşıt anlamlı sözlerin kullanma yerleri, sözcüklerin anlambilim yapısında karşılıklı uyumsuzlukların olması, birinci dildeki kelimenin anlam kapasitesinin eşdeğerinde olan anlamlarla asimmetri oluşturmaları ve vb. yer almaktadır.

Anahtar kelimeler: Leksikografi, Çeviri sözlüğü, İkidilli lügat.

Sözlükler tüm devirlerde ilmin, kültürün kalkınmasına yardımcı araçlardan biri sayılmış, dilbiliminin, genellikle halkın kültürel düzeyinin göstergelerinden biri olmuştur. Çağdaş devirde de sözlük çalışması yaygınlaşmış, leksikografi dil biliminin bir alanı gibi yerini sağlamış olmuştur. Zamanında İspanyol leksikografır Kasares'in ifade ettiği "leksikoloji ve anlambilim bir bilim dalı, leksikografi ise sözlük oluşturma sanatıdır" fikri çoğu bilim adamları tarafından kabul görmüştür. Bu konuda L.V.Şerba: "Bu iş sözlük "derlenmesi" gibi anlamsız bir ad almıştır. Gerçekten bazı dilbilimciler, özellikle sözlük "düzenleyicileri" bir hususu gözden kaçırmışlar, öyle ki, bu iş her hangi hazır elementlerin mekanik biçimde kıyaslanmasından ibaret olmayıp, daha çok bilimsel karakter içermelidir" tezini savunmuştur. (3, 7)

Çağdaş teorik leksikografide çeviri sözlüklerinin geliştirilmesi, yenilenmesiyle ilgili çok sayıda öneriler, fikirler öne sürülse de, bunlar çoğu zaman gerçekleştirilemedi. Örneğin, sözlükte baş kelimenin ve onun ikinci dildaki karşılığının anlam bilimsel yapısının tam açılması, zıt anlamlı sözcüklerin verilmesi ve bu bazda sözlük makalesinin oluşması gibi öneriler hep gündemde olmuştur. Aslında bu iki dilli açıklamalı sözlüğünün bir lügatta itiva edilmesidir. Teorik edebiyatta da belirtildiği gibi bu pratik olarak imkansız bir olaydır. Özellikle, akraba olmayan dillerin yer aldığı iki dilli çeviri sözlüklerinin derlenmesinde ortaya çıkan zorluklar bu yöndeki görüşlerin uygulanmasını imkânsız kılıyordu. Bu çabalar, arayışlar bazı Türk dilli-Rusça sözlüklerin derlenmesinde de